

(Foto Maarten Loopmans)

'Opsinjoren' in Antwerpen

Een geavanceerde vorm van governance

Ondersteuning van bewonersinitiatief kan in beleidskringen op steeds meer interesse rekenen, vooral omdat wordt verwacht dat dergelijke initiatieven mogelijk de democratie versterken en burger en beleid weer bij elkaar brengen. Een analyse van de werking van 'Opsinjoren', de Antwerpse variant van Opzoomeren, suggereert dat deze experimenten in plaats daarvan vooral functies als sociale controle en disciplineren vervullen.

MAARTEN LOOPMANS

'Opsinjoren' (genoemd naar 'Sinjoren', de bijnaam voor Antwerpenaren) is ontstaan in 1997, in navolging van Opzoomeren in Rotterdam. Het is een van de vele nieuwe stedelijke beleidsinstrumenten die het licht zagen dankzij financiële ondersteuning uit het Sociaal Impulsfonds (SIF), het eerste Vlaamse fonds voor stedelijk beleid, ingesteld in 1996. Eén van de doelstellingen van het SIF was om de leefbaarheid te verbeteren in de stad en in het bijzonder in de achtergestelde wijken. Dat is precies waar men met Opsinjoren op in probeert te spelen.

De officiële doelstelling van Opsinjoren, zoals die bij aanvang werd geformuleerd, was: 'De aanmoediging van bewonersinitiatieven ter verbetering van de kwaliteit en de leefbaarheid van het samenleven in straat of buurt. Het project tracht dit te doen door het vormen en bestendigen van sociale netwerken, het betrekken van die netwerken in het kader van buurtbeheer, het inspelen op de creativiteit en activiteit die aanwezig is en het stimuleren van engagement door bewoners, organisaties en scholen periodiek te belonen voor een bijzonder initiatief of activiteit.'

Net als bij Opzoomeren waren er aanvankelijk twee vormen van ondersteuning. De Premie op Actie (POA) biedt een financiële of logistieke ondersteuning voor initiatieven van bewoners, terwijl stedelijke actiedagen bedoeld zijn om Opsinjoren meer bekendheid te geven bij de hele bevolking en nieuwe bewoners bij de activiteiten te betrekken. Naast deze eenmalige acties werd al gauw geëxperimenteerd met meer duurzame verbanden. Er werd gezocht naar 'straatverantwoordelijken' (later straatvrijwilligers genoemd) en er werden buurtcontracten opgesteld. Buurtcontracten worden ondertekend door minstens vijf burgers, die beloven mee te werken aan de netheid en/of veiligheid van een plein, speeltuin of straat. Een straatverantwoordelijke doet datzelfde alleen.

Opsinjoren was vanaf het begin zeer succesvol. De eerste actiedag op stedelijk niveau in 1997 kende meteen 3.000 deelnemers en het aantal deelnemers stijgt nog jaarlijks. Ook de beleidsmakers zijn positief. Bij de tussentijdse SIF-evaluatie van de stad Antwerpen in 2000 werd met veel lof geschreven over de resultaten van het initiatief en ook toen het SIF begin 2003 werd omgevormd tot Stedenfonds maakte Opsinjoren een goede beurt. In weerwil van een algehele besparingsdrift in

Opsinjoren doet niet alleen aan buurtbarbecues.

de sociale sector kreeg het project een groter budget toegekend. Aan Opsinjoren wordt nu 1.084.534 euro per jaar besteed, met als doel een minimum van 750 verschillende acties van buurtbewoners te ondersteunen. Opsinjoren vergroot in zekere mate de inspraak van de bewoners in het beheer van hun onmiddellijke woonomgeving. Politieke analisten zien hierin vaak een versterking van de lokale democratie. Kalk en De Rynck beweerden onlangs nog in hun bijdrage aan het Witboek Stedenbeleid voor de Vlaamse Regering dat dergelijke initiatieven de lokale democratie verbeteren en de band tussen civil society en lokaal bestuur herstellen.

Leefbaarheid op de agenda

Opsinjoren heeft niet de bedoeling de hele bevolking te betrekken bij het beheer van de buurt. Daarvoor is het een te vrijblijvend initiatief.

Deelnemers worden niet echt actief opgezocht of aangespoord. Bewoners moeten zelf met het initiatief komen. Hoewel bij de evaluatie van het SIF in Antwerpen in 2000 de beperkte vertegenwoordiging van allochtonen en senioren bij het Opsinjoren nog als een ernstig probleem werd beschouwd, lijkt men er nu in te berusten dat men niet iedereen kan bereiken met een vrijblijvende oproep. De initiatieven en ideeën komen stevast vanuit een harde kern 'positivo's' die opduiken in een hele reeks initiatieven. „Intern zien wij ook al dat straatvrijwilligers heel dikwijls opduiken in buurtcontracten, als trekker van zo'n ding, als initiatiefnemer. Daarnaast kom je die ook terug tegen in het stedelijk wijkoverleg of als een organisator van Muziek in de Wijk. Die mensen zijn dikwijls op meerdere vlakken actief.”

Maar Opsinjoren moet ook niet worden afgerekend op het feit dat het beleid slechts wordt opengesteld voor een beperkte groep van burgers.

Democratiseren van het beleid is niet de eerste doelstelling van Opsinjoren. De bedoeling van Opsinjoren, en daarnaast van nog heel wat andere initiatieven op verschillende beleidsniveaus, is de leefbaarheid te herstellen in de stad. Leefbaarheid is een begrip dat met het Sociaal Impulsfonds vanaf midden jaren negentig in Vlaamse beleidskrin-

gen gemeengoed is geworden, maar nog steeds geen duidelijke invulling heeft gekregen. Het fungeert dan ook als een handig containerbegrip voor alles wat fout gaat in bepaalde wijken, van zwerfafval via gebrekkig sociaal contact en interculturele conflicten tot criminaliteit.

De aanwezigheid van dergelijke kleine en grote 'illegalismen' in bepaalde wijken en de moeilijkheid om ze onder controle te brengen stelt vooral sinds de tweede helft van de jaren tachtig het stadsbestuur voor een dubbel probleem. Ten eerste wordt de legitimiteit van het bestuur ondermijnd bij de eigen bevolking, die ziet dat de stad onmachtig is in het oplossen van dagelijkse problemen en die haar ongenoegen daarover laat blijken door zich bij verkiezingen massaal af te keren van de klassieke partijen. Daarnaast ondermijnt dit ook de positie van de stad in de toenemende concurrentie met andere steden en de randgemeenten om bewoners en investeringen, waarbij steeds vaker argumenten van leefbaarheid, zoals veiligheid, reinheid en afwezigheid van conflicten, worden opgevoerd als 'vestigingsfactor'. Leefbaarheid wordt een belangrijke inzet voor de bestuurbaarheid van de stad, maar het lijkt erop dat in bepaalde wijken de 'klassieke methoden' niet werken. Opsinjoren werkt er wel.

Honderden ogen waken

De invulling die in Vlaanderen wordt gegeven aan de term (on)leefbaarheid, lijkt in de eerste plaats te maken te hebben met het dagelijkse gedrag van bewoners of gebruikers van de openbare ruimte in een buurt. Gedrag dat door andere bewoners of gebruikers niet wordt geapprecieerd, zijn het illegaal storten van afval, rondhanggedrag, nachtlawaai, drugsgebruik, tuppelen, enzovoorts. Dit geeft het probleem een erg ongrijpbaar karakter en maakt het erg moeilijk om te interveniëren. Recente pogingen van de Antwerpse politie om tippelaars te verjagen, draaiden telkens uit op een verplaatsing van het probleem en het blijkt onbegonnen werk, zelfs met een immense inzet aan manschappen. Naast politie, buurttoezichthouders, pleintoezichthouders en vuilnisophaaldiensten werden zelfs gewone stadsambtenaren buiten kantooruren 'beëdigde' zwerfafvalcontroleurs om mensen op het illegaal storten

Opsinjoren: een zaak van bewoners.

van afval te betrappen. De macht om centraal te controleren heeft immers maar een beperkte reikwijdte in tijd en ruimte.

Opsinjoren is echter een instrument dat deze reikwijdte drastisch vergroot. In plaats van controle uit te oefenen vanuit één centrale plaats wordt de controle versnipperd over de vele honderden straatvrijwilligers en bewonersnetwerken die erbij betrokken zijn. Bovendien zijn deze informele 'controleurs' op hun post wanneer de formele naar huis gaan. Ook 's avonds en in het weekend wordt een oogje in het zeil gehouden. Ze zijn ook zeer gedreven en efficiënt, zoals het voorbeeld van een straatvrijwilliger in de wijk Antwerpen Noord laat zien. Deze 'grote stevige assertieve vrijwilliger' houdt vanaf zijn balkon op de eerste verdieping de hele dag zijn straat in de gaten: „En als er iemand afkwam met een zakske met afval, dan pakte de Frans zijn scheepstoeter en dan riep die 'Hé vuilaard, mee naar huis pakken!'. Da's niet echt vriendelijk, maar wel efficiënt want ge zag daar die mensen, die horen daar ergens God uit de wolken klinken, op een loopke met hunne vuilzak.”

Gemotiveerde bewoners

Naast het direct controleren en corrigeren van het gedrag van hun medebewoners hebben deelnemende bewoners ook een informatiefunctie naar andere stedelijke instanties toe: ze maken anders 'onzichtbare' wijken zichtbaar. Zo komen de stadsdiensten via Opsinjoren en hun bewonersnetwerken

sneller te weten als er ergens zwerfafval op te ruimen valt, als de tippelzone is verschoven, enzovoorts. Ze worden ze ook intensiever gecontroleerd, omdat deze bewoners niet nalaten aan de mensen van het Opsinjorenteam te laten weten wanneer ze hun werk niet naar behoren doen.

De opdracht voor Opsinjoren is om deze mensen te motiveren en op één lijn te krijgen, zodat ze inzetbaar zijn voor het verhogen van de leefbaarheid van hun buurt. Het is niet nodig om al inwoners van een wijk te betrekken bij Opsinjoren om ze te kunnen controleren: de enkele geëngageerden controleren de rest. Er lijkt een gradatie van betrokkenheid te zijn, van trekker via meeloper tot de grote massa die niet meedoet. Zo vertelde de coördinator van Opsinjoren over een bewonersgroep in Antwerpen Noord: „Die zijn met zes de harde kern, en die poetsen, en die spreken vervuilers heel actief aan, die onderhouden al het groen daar, die leggen een spaarpotje aan. Die hebben een garage met een heleboel kinderfietsjes en die organiseren er fietsnamiddagen op het plein voor gasten uit de buurt. Die onderhouden die fietsjes, wij betrouwen dat terug en daar draait in de periferie bijna veertig man rond. Dat is een oase van properheid in [postcodegebied] 2060.”

Opsinjoren gebruikt twee principes om haar vrijwilligers te motiveren. Eerst vooral wordt het bewoners toegestaan zich in zekere mate de openbare ruimte toe te eigenen. Ten tweede wordt de deelnemende bewoners via Opsinjoren

ook toegang geboden tot het stedelijke bestuursnetwerk, wat hun macht ten opzichte van medebewoners en medegebruikers van de buurt aanzienlijk vergroot. De idee om bewoners toe te laten zich de openbare ruimte tot een bepaalde hoogte toe te eigenen (en dus het publieke karakter ervan te vermindern), zodat ze zelf meer controle uitoefenen over het gebruik ervan, werd in de jaren zeventig al geformuleerd door de Amerikaanse architect Oscar Newman. Bij Opsinjoren is dit ook een leidend principe. Door bewoners bijvoorbeeld zelf de verzorging van een bloemenperkje op zich te laten nemen, rekent men erop dat ze er ook toezicht op zullen houden. De coördinator van Opsinjoren verwoordt het zo: „Als je het door de stad laat doen, dan is het niet echt van de bewoners. 't Is omdat die grond doordrenkt is van uw eigen zweet, dat ze zeggen: da's van mij, ik heb daaraan gewerkt, ik heb daarover nagedacht, wij hebben ons daarrond georganiseerd. Dat is een stukje van mijn omgeving en er zit nogal wat van mijn energie in en gij gaat daar respect voor hebben. Ik ga dat van u afdwingen.”

Daarnaast zorgt Opsinjoren ervoor dat de bewoners die meedoen vlot toegang krijgen tot het bestuursnetwerk dat zich met hun buurt bezig houdt, ook waar het om andere problemen gaat dan die waar Opsinjoren zelf mee bezig is. Het Opsinjorenteam heeft, juist vanwege de brede thematiek die wordt aangesneden, contacten met een brede waaier aan stadsdiensten, die ze ook buiten de eigen opdracht om aanspreken ten voordele van bewoners. Hoewel in de beginjaren de samenwerking met andere stadsdiensten niet altijd even vlot verliep, zijn inmiddels goede persoonlijke contacten opgebouwd en garandeert Opsinjoren een vluggere en efficiëntere behandeling van problemen dan wanneer bewoners zelf hun weg zouden moeten zoeken in de stedelijke administratie. Dit levert de deelnemende bewoners een groot voordeel op ten opzichte van andere bewoners. Opsinjorendeelnemers hebben zo meer macht over hun omgeving dan andere bewoners en gebruikers van die omgeving, wat een belangrijke stimulans lijkt te betekenen. „Dat wordt enorm geapprecieerd door de bewoners. Dat is een deel van het netwerk dat wij aanbieden, wat ze terugkrijgen van ons. Via

Opsinjoren hebben zij contact met leidende ambtenaren, met leidende politieofficieren, met politici. Dat vinden die enorm belangrijk hoor.”

‘Ondersteuning van bewonersinitiatieven’, zoals Opsinjoren, wordt vaak ten onrechte gezien als poging om het beleid te democratiseren en ook hierop afgerekend. De analyse van de werking van Opsinjoren toont echter aan dat dit niet de zelfverklaarde opdracht is van dit initiatief. Opsinjoren is een beleids-experiment dat zich ten doel heeft gesteld om de leefbaarheid in de stad en in wijken te verhogen. Een brede participatie is daarvoor niet nodig, zelfs niet meteen wenselijk. Zo zal de nadruk in de toekomst minder gelegd worden op de vele laagdrempelige straatfeestjes en stedelijke actiedagen, ten voordele van de in termen van leefbaarheid meer efficiënte duurzame contacten met een beperkte groep ‘volgelingen’, in de vorm van buurtcontracten en straatvrijwilligers.

Het geheim van het succes van Opsinjoren ligt in het motiveren van deze beperkte groep om de zorg op te nemen voor hun woonomgeving en het gedrag van andere bewoners en gebruikers van die ruimte te controleren en bij te sturen waar nodig. Dit gebeurt niet door een meer egalitaire, democratische toegang tot het beleid, maar is juist gebaseerd op de creatie van machtsongelijkheden onder bewoners. Juist de macht die bepaalde actieve bewoners wordt toegekend om hun woonomgeving te ‘privatiseren’ en te controleren, en de toegang die ze krijgen tot een netwerk van machtige actoren die hen bijstaan, een netwerk waartoe andere bewoners geen of minder toegang hebben, motiveert hen. Via dit selecte groepje van enkele honderden bewoners lukt het om weer controle te krijgen over (de bewoners en gebruikers van) wijken waar klassieke ingrepen niet meer leken te werken. Dit incorporeren van bewoners in het bestuursnetwerk kan worden beschouwd als een geavanceerde vorm van ‘governance’ of netwerkbestuur. Geavanceerd omdat ze erin slaagt om actoren (bewoners) te betrekken die tot dusver niet nuttig inzetbaar leken en terreinen van het dagelijks leven te controleren die tot dusver niet te controleren leken.

Maarten Loopmans is aspirant-mandaathouder voor het FWO-Vlaanderen en werkt aan het Instituut voor Sociale en Economische Geografie van de KU Leuven.

Literatuurselectie

- Allen, J. (2003). *Lost Geographies of Power*. Oxford: Blackwell.
- Foucault, M. (1989). *Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Kalk, E. en F. De Rynck (2003). *Burgerbetrokkenheid en bewonersparticipatie in Vlaamse steden. Bijdrage voor het Witboek Stedenbeleid*. Internet: <http://www.thuisindestad.be>
- Newman, O. (1972). *Defensible space. Crime prevention through urban design*. New York: Mac Millan.
- SOMA vzw en OCMW Antwerpen (2000). *Sociaal Impulsfonds Antwerpen. Evaluatierapport programma 1997-1999*. Stad Antwerpen (2003). *De kracht van de stad. Beleidsplan Stedenfonds 2003-2007*. Stad Antwerpen en OCMW Antwerpen (1997). *Beleidsplan Sociaal Impulsfonds 1997-1999*. Stad Antwerpen en OCMW Antwerpen (2000). *Beleidsplan Sociaal Impulsfonds 2000-2002*.
- Uitermark, J. (2003). *Beheersing door verweving. De sociale controle van Europese achterstandswijken. Ruimte en Planning 23, nr. 3, pp. 178-198*.